

Ustav i izvanredni sudovi.

Dr. Srećko Zuglia,

1. Uvod i stavljanje problema.

Postavljajući osnovna načela za organizaciju sudske vlasti propisao je i naš Vidovdanski ustav saglasno s drugim modernim zakonima o sudskom ustrojstvu,¹⁾ da se sudovi i sudske nadležnosti mogu ustanoviti samo zakonom (čl. 109, 2. al.). No odmah iza te zabrane kabinetskog sudelovanja²⁾ dodaje naš ustav u istoj alineji jedno ograničenje i za samog zakonodavca na području uređenja sudova i sudskog postupka, koje glasi: »Ali ni u kom se slučaju ne mogu ustanoviti izvanredni sudovi ili komisije za izvidjanje.« Kušat ćemo, da utvrdimo pravi smisao i sadržaj citirane ustavne norme, zatim da odgovorimo na pitanje, imade li se ona shvatiti jedino kao uputstvo za budućeg zakonodavca, kao ustavno ograničenje budućeg zakonodavnog rada i nadležnosti, ili se po članu 142 ustava proteže i na zatečeni sistem sudova i sudskih postupaka, tako da se stupanjem ustava na snagu moraju smatrati dokinutim vse one građanske i kaznene pravosudne ustanove, koje imaju značaj izvanrednih sudova. I ako bi po logici valjalo najprije iznesti na čistac sam smisao i sadržinu ustavne norme, a istom iza toga odrediti područje njene primjenljivosti, mi ćemo iz praktičnih razloga poći obratnim pravcem i nastojati da riješimo najprije

2. Odnosaj zabrane izvanrednih sudova prema postojećoj sudskoj organizaciji,

jer samo onda ima čitavi problem i praktične važnosti, ako se ta zabrana proteže i na zatečeni sistem sudova, njihove nadležnosti i postupka, pošto su sudovi po čl. 142 ustava i ovlašteni i dužni ispitivati, koje se predustavne pravne norme pro-

¹⁾ Vidi čl. 2 austr. temelj. drž. zakona o sudskoj vlasti od 21. dec. 1867 br. 144 l. d. z., § 21 ug. zak. čl. 4 od godine 1869, § 4 hrv. zakona o sud. vlasti od 28. feb. 1874, naprotiv § 30 bos. sudskog ustava od 23. dec. 1913 propisuje, da se naredbom osnivaju novi sudovi i određuju sjedišta kotarskih i okružnih sudova.

²⁾ Tako i A. Menger, System des österr. Prozessrechtes I. 225.

tive ustavnim propisima te se uslijed toga imade smatrati dokinutim.³⁾ Obratno, ako se norma shvati jedino kao ograničenje buduće zakonodavne vlasti te se postavimo na gotovo jednoglasno priznato stanovište,⁴⁾ da sudovima ne pripada pravo ispiti-
vati ustavnost zakona stvorenih iza ustava, bit će vrlo male praktičke važnosti, ako se utvrdi, da se je zakonodavac nekim svojim poslijeustavnim pravnim propisom ogriješio o ustavnu zabranu izvanrednih sudova. Takva bi konstatacija mogla imati praktičke važnosti jedino za presudu državnog suda (čl. 93 ust.), ako bi se optužili ministri zbog predlaganja ili premapotpisa tog neustavnog zakona. Ako se citirana norma promatra s gramatičke strane, vidi se, da je stilizovana u futurum. Ona zabranjuje jedino buduće ustanovljenje izvanrednih sudova ili komisija za izvidjanje, ali se ni čim ne izjavljuje, što će biti s onim izvanrednim sudovima, koji su već ustanovljeni te postoje. Kasatorna klauzula čl. 142 ustava, ako se doista pomenuti ustavni propis i odnosi jedino na futurum, kako je u futurum stilizovan, ne bi povlačila za sobom dokidanje postojećih izvanrednih sudova, nego derogiranje onih ustavnih i zakonskih normi, koje su do sada ovlaštivale bilo zakonodavca, bilo organe opće ili sudske administracije, da u izvjesnim slučajevima mogu ustanoviti takodjer izvanredne sudove. Tako gramatički. Ali je logički sasna neshvatljivo, za što bi ustavotvorac zabranio zakonodavcu za sva buduća vremena ustanoviti neku vrst sudova, dok bi istodobno trpio njihovu opstojnost, ako su ustanovljeni od prijašnjih zakonodavnih ili egzekutivnih organa, koje su vodili eventualno sasna protivni državni, politički, narodni i socijalni principi od onih, što su oživotvoreni u ustavu. Šta više, možda su baš ti zatečeni izvanredni sudovi imali da zapriječe oživotvorenje ove nacionalne i političke misli, što

³⁾ Slobodan Jovanović, Ustavno pravo kraljevine SHS, 72—74.

⁴⁾ Djelo citirano pod 3, str. 725 jednako i Pitamic Slov. Pravnik 1922 str. 18, obratno dr. Čeda Marković Arhiv 1907. Austrijski čl. 7, ugarski § 19, hrv. § 6 i bosanski zakon o sudskoj vlasti § 18 su izričito zabranjivali sucu cijeliti ustavnost zakona, koji su bili ustavno proglašeni. Stariji su srpski ustavi pridržavali pravo narodnoj skupštini, da je ona jedina ovlaštena cijeliti, da li je ustavno učestvovala kod stvaranja nekog publiciranog zakona.

je našla svoj konačni izražaj u ustavu, pa da ih je ipak ustavotvorac htio sačuvati i poštediti, dok je zabranio i svom budućem zakonodavcu ustanovljenje takvih sudova za održanje stanja stvorenog samim ustavom, to bi bilo doista apsurdno, ničim neopravdano i nerazumljivo privilegovanje tuđjih, oprečnih i neprijateljskih pravnih sistema pred ovim, koji bi imao da se razvije na osnovu ustavnih normi. I zato je sasna logično i opravdano stanovište, da citirana ustavna norma ne dokida jedino prijašnja ustavna i zakonska ovlaštenja, po kojima su se mogli ustanoviti izvanredni sudovi, već i same takve sudove,⁵⁾ u koliko je to praktički provedivo na osnovu samog ustava bez naročitih zakonskih propisa.⁶⁾ Ali kad smo to utvrdili, a možda još i prije toga, pojavljuje se isto tako važno i teško pitanje

3. Što su to izvanredni sudovi?

Ustav im nije odredio značenje, a nemamo ni jedan zajednički zakon o sudskom ustrojstvu koji bi precizirao taj pojam, te bi se moglo predmjevati, da ga je ustavotvorac imao pred očima, kad je upotrebio taj pravni izraz. Morat ćemo se dakle uteći procesnoj teoriji, da tamo potražimo pojam izvanrednih sudova te ga onda upotrebimo za tumačenje cit. ustavnog propisa. Ali i tu nailazimo na poteškoće, jer se ni jedna teorija, a pogotovo ne teorija formalnog (procesnog) prava, ne da ni zamisliti neovisno od nekog pozitivnog pravnog sistema, kome ona služi kao ključ, shema za lakše i preglednije prikazivanje, jamčenje i razumjevanje. I zato će dobiveni pojam biti ili odviše konkretan te upotrebljiv samo za dotični pozitivni pravni sistem, što smo ga imali u vidu kod naših teoretskih

⁵⁾ I zato držimo, da je bio u saglasju s ustavom raspis Ministarstva pravde od 4. jul. 1921 br. 31.018, upravljen predsjedništvima vojvodjanskih sudbenih stolova, kojim se isti upozoruje, da se prijeki sudovi, koji su još tada u Vojvodini postojali, imadu smatrati dokinutim po čl. 109 i 142 ustava.

⁶⁾ To je na primjer slučaj kot prijekih sudova, glede kojih već sami dotični postupnici predviđaju sudove, a čiju nadležnost spadaju u redovnim prilikama oni delikti, koji se mogu uputiti pred prijeki sud. Slično je i sa izvanrednim sudovima, koji po austrijskom i ugarskom postupku, fungiraju mjesto porotnih sudova za vrijeme obustava porote.

razmatranja, ili opet tako apstraktan i neodredjen, da se neće moći uopće upotrebiti u konkretnom razmatranju. Jer konačno pojam »izvanredan« nije ništa drugo, nego naličje, korelat pojmu redovan odnoseći se jedan prema drugome kao izuzetak prema pravilu. Što je u konkretnom sistemu pravilno i redovno, a što nepravilno, izuzetno i izvanredno, nije teško reći obzirom na čitavu strukturu tog sistema. Ali je gotovo isključeno i nemoguće postaviti jedno apstraktno mjerilo redovitosti i izvanrednosti za sve moguće sisteme sudova, njihove organizacije, nadležnosti i postupka, jer se kao mjerilo pravilnosti ili nepravilnosti mogu uzeti vrlo raznoliki momenti, koji su u pojedinim sistemima različito zastupani, tako da se pomiče i ta nesigurna granica redovitosti i izvanrednosti: Spomenut ćemo samo nekoje od tih kriterija kao n. p. sastav suda kao inokosnog ili kolegijalnog, narodnog ili stručnog, odnosno mješovitog; zatim nadležnost suda kao opća ili specijalna, izuzetna, zakonom unapred određena ili ustanovljena po sudskim ili upravnim organima od slučaja do slučaja. Ti kriteriji mogu da leže takodjer u opstojnosti ili nedostatku normalnih garancija za ispravno, točno i nepristrano sudjenje, kao što su sudska nezavisnost, kolegijalnost, stručnost, višestепенost, zatim osnovni principi postupka kao dispozitivno načelo, usmenost, javnost, neposrednost, slobodna ocjena dokaza i materijalna istina itd. Obzirom na te i slične momente podijelio je Dr. Nikola Ogorelica u svom »Kaznenom procesualnom pravu« sve hrvatske kaznene sudove na redovne i izvanredne ubrajajući medju potonje: ⁷⁾ v o j n e s u d o v e, kad sude građanskim licima zbog zločina iz §§ 67, 92, 222 hrv. k. z.; z a g r e b a č k i s u d b e n i s t o, kad za vrijeme obustave porote sudi u mjesto porotnog suda zločinstva i oficijozne prestupke učinjene štampom; ⁸⁾ zatim delegovani sud po § 59. hrv. k. p. Po formi postupka ubraja Ogorelica medju izvanredne sudove

⁷⁾ o. c. str. 93, 128, 129, 133 i 176.

⁸⁾ Novi zakon o štampi od godine 1907 ne dopušta više obustave porote i zato se u Hrvatskoj, gdje nema povjerenja u porotu, zbog deliktata učinjenih štampom, koji bi spadali u djelokrug porote, povadja samo t. zv. objektivni postupak protiv štampanog spisa, koji spada u nadležnost sudb. stola, ali nikad subjektivni postupak protiv krivca.

postupak pred prijekim sudom, postupak protiv odsutnih i uskoka te mandatni postupak za prekršaje kod kotarskih sudova. Kraljevinski sud, koji je sudio banu i odjelnim predstojnicima hrvatske vlade po anal. ministarske odgovornosti, nije za Ogorelicu izvanredni kazneni sud, jer ne izriče presude po kaznenom zakonu.⁹⁾

4. Iznimni, izuzetni, specijalni sudovi.

Osim redovnih i izvanrednih sudova pozna procesna teorija još jedan posredni pojam t. zv. posebnih, specijalnih, iznimnih ili izuzetnih sudova za naročita lica i posebne slučajeve. Ovamo ubraja Ogorelica: ¹⁰⁾ v o j n e s u d o v e z a v o j n i k e, zatim zagrebački sudbeni sto kao privilegovani forum za sve političke delikte učinjene na teritoriji Hrvatske i Slavonije. Stvarne razlike izmedju ta dva pojma nema zapravo nikakve, što se najbolje vidi odatle, da se jedan te isti sud, kad sudi po jednom te istom postupniku jedno te isto kazneno djelo n. p. zločin špijunaže ubraja medju i z n i m n e sudove, ako ima pred sobom v o j n i k e, a medju i z v a n r e d n e, ako sudi g r a d j a n s k i m l i c i m a. Nije onda nikakvo čudo, što se ta dva pojma u teoriji i zakonodavstvu često zamjenjuju, jer dok n. p. austrijski osnovni državni zakon o sudskoj vlasti od 21. decembra 1867 br. 144 l. d. z u čl. 2 govori o prijekim sudovima kao iznimnim (Ausnahmsgerichte), a tako i austr. teoretičari,¹¹⁾ dotle profesori Živojin M. Perić i Dr. Drag. Arandjelović u svojim Predavanjima o gradj. sudskom postupku I. (str. 26, 36, 65, 93) zovu i z n i m n i m sudovima sudove t. zv. izuzetne, specijalne nadležnosti kao Duhovne sudove, općinske, trgovačke i obligatorne izborne sudove, koji bi se sa stanovišta prijašnjeg austrijskog postupka i teorije mogli prije nazvati i z v a n r e d n i sudovi, a nekoji od njih sa gledišta nove Jurisdikcione norme (§ 1) dapače r e d o v n i. Obratno su za profesore Živ. M. Perića i Dr. Dr. Arandjelovića (oc. 26) prijeki

⁹⁾ o. c. 133.

¹⁰⁾ o. c. 132—133.

¹¹⁾ A. Menger o. c. str. 225—6, G. Neumann, Kommentar zu österr. Zivilprozessgesetzen I. 1914 str. 38, 282, 283, Ullmann: das österr. Zivilprozessrecht str. 17, 19.

sudovi izvanredni. Iako se ne da povući neka stalna granica između pojma izvanrednih i iznimnih sudova, moramo ipak pretpostaviti, da je ustavotvorac upotrebio izraz »izvanredni sudovi« u onom užem značenju, što mu ga dava srpska terminologija, razumjevajući pod tim u prvom redu baš prijeke sudove, koji se u austrijskoj terminologiji zovu baš obratno iznimnim. Po srbskoj je naime terminologiji izuzetnost, iznimnost manji stupanj odstupanja od osnovnog pravilnog tipa. Obratno po austrijskoj. Te manje odstupke od redovitosti regbi da ne zabranjuje ni Vidovdanski ustav, pošto i on sam spominje neke oblike sudstva, koji imaju u najmanju ruku karakter izuzetka, specijalnosti, kao što su to šerijatski sudovi za porodične i nasljedne poslove muslimana (čl. 109, 3 al.), vojni sudovi (čl. 120) i državni sud ministarske odgovornosti (čl. 93),¹²⁾ koji sudi ministrima i za povredu kaznenog zakona. S druge strane ustav i prećutno priznaje, da će osim redovnih sudova biti i drugih nekih sudova, doduše ne izvanrednih, jer su ovi zabranjeni, ali svakako izuzetnih, pošto bi inače bile besmislene ustavne norme, da će štamparske krivice suditi redovni sudovi (čl. 13) i da će država i samoupravno tijelo podići regresnu tužbu protiv činovnika zbog štete nanešene u vršenju službe pred redovnim sudom (čl. 18 na koncu).

5. Ustavni kriteriji izvanrednosti.

Kako vidimo, iz procesne teorije nismo mogli izvući jedan apstraktni i opće priznati pojam izvanrednih sudova, a takav nam kriterij bar izrično ne daje ni sam ustav. Međutim, kad ustav propisuje neka osnovna svojstva, što ih sudovi moraju imati u pogledu svoje organizacije, nadležnosti i postupka,

¹²⁾ Taj bi se sud prema kriteriju istaknutom od Ogorelice u citiranom djelu morao svakako sa gledišta sistematike kaznenog postupka nazvati izvanrednim, ali kad ga ustav dopušta, on se ne može smatrati i sa ustavnog gledišta izvanrednim u smislu čl. 109 ustava. S druge strani i veliki senati austrijskih okružnih sudišta, zatim vojvodjanski sudbeni stolovi, kad sude porotne delikte, nemaju sami po sebi s ustavnog gledišta ništa izvanredno. Oni se ukazuju izvanrednim obzirom na svoj procesualni sistem, koji ih pripušta samo izuzetno u izvanrednim prilikama, dok za redovne prilike sude po tim postupnicima ta ista djela drugi sudovi, koji se za to u svom moraju smatrati redovnim.

onda bi bilo sasma logično, kad bi se u smislu ustava smatrali izvanrednim a prema tome neustavnim, zabranjenim i dokinutim svi oni sudovi, koji ne posjeduju tih osnovnih ustavnih garancija. Jedna od prvih ustavnih garancija našega sudstva je odvajanje pravosudja od uprave i zakonodavstva (čl. 48). Predstavljale bi prema tome slučaj izvanrednog sudstva sve državne i samoupravne administrativne vlasti, kad vrše agende građanskog i kaznenog pravosudja, bilo da kao srbijanski i vojvodjanski općinski sudovi, odnosno hrvatski mjesni sudovi¹³⁾ presudjuju građanske (srbijanski općinski sudovi i kaznene) sporove male vrijednosti, bilo da samo izvršuju presude građanskih sudova, kako to čine srbijanske prvostepene administrativne vlasti (policijske vlasti), jer po izričnom propisu ustava, u nadležnost sudske vlasti ne spada samo izricanje presuda, nego i njihovo ovršivanje (čl. 48 ust.¹⁴⁾ Za sudove se nadalje propisuje da vrše pravdu u ime kraljevo i na osnovu zakona (čl. 48). Kralj se ovdje razumjeva kao predstavnik državnog suvereniteta, tako da danas iza dokinuća kabinetske sudbenosti, u ime kraljevo ne znači u stvari ništa drugo, nego u ime države. Ne bi bili ustavni prema tome ni oni sudovi, koji ne dijele pravdu u ime države, već u ime nekog naddržavnog ili vandržavnog autoriteta. To su naročito duhovni sudovi, koji u bračnim parnicama na području Hrvatske i Slavonije, Bosne i Hercegovine te Srbije i Crne gore za pravoslavne, katolike i unijate izriču pravdu u ime božanstva (u Hrvatskoj u ime Svete Trojice!). Šta više, ti duhovni sudovi izim državnih šerijatskih sudova nisu u ustavu ni spomenuti, a kamo da im je odredjen sastav i granica nadležnosti, pa im se je ustavnost poricala¹⁵⁾ i sa stanovišta zadnjeg srbskog ustava od godine 1903, koji ih takodjer nije spominjao, a sadržavao je u svom

¹³⁾ Doduše kot hrvatskih mjesnih sudova je ipak proveden sistem odvajanja sudstva od uprave, jer hrvatski mjesni sud vrši isključivo sudske agende. Obratno su srbijanski općinski sudovi takodjer upravna i samoupravna tjela. Vidi Perić Arandjelović o. c. 136.

¹⁴⁾ Kako je važno, da se i ovršivanje presuda nalazi u rukama nezavisne sudske vlasti, pokazalo se je najbolje nedavno, kad je ministarski savjet neustavno i protizakonito zabranio upravnim vlastima, da izvršuju sudske presude u stanarinskim sporovima.

¹⁵⁾ Perić-Arandjelović o. c. 26.

članu 147 jednaku zabranu vanrednih sudova kao i Vidovdanski. Kao daljnju garanciju za točnost ispravnost i nezavisnost sudjenja postavlja naš ustav propis, da se sudovi i sudske nadležnosti mogu ustanoviti samo zakonom. Neustavan bi prema tome i zato zabranjen pro futuro, a dokinut pro praeterito bio svaki sud, koji bi bio ustanovljen po kom drugom, a ne zakonodavcu, ili bi mu ko drugi, a ne zakonodavac mogao bilo u vremenskom, prostornom, ličnom ili stvarnom pogledu proširiti ili sužiti kompetenciju, makar taj drugi bio i zakonom ovlašten na takvu arbitrarnu delegaciju ili designaciju, jer samo pod tim uslovom ima smisla i stvarne garancije poznati ustavni princip, da nikom ne može suditi nenadležan sud (čl. 6), ako je taj sud u svakom pojedinom slučaju već unaprijed odredjen po stvarnim i objektivnim kriterijima, a nipošto ako je zavisan od samovolje ili slobodne rasudbe nekog sudskog ili administrativnog organa. Za to se može smatrati neustavan i dokinut propis § 38 srp. k. p., po kome je nadležni ministar odredjivao, koji će kazneni sud suditi činovniku radi delikta u vršenju službe. Obratno bi i nadalje ostali na snazi propisi o delegaciji i designaciji suda, ako je u samom zakonu po sigurnim objektivnim kriterijima utvrđeno, kada se stvar može oduzeti iz kompetencije nadležnog suda, pa je točno odredjen i sud, u čiju se kompetenciju može prenijeti takav slučaj.¹⁶⁾ Neustavni se i dokinuti mogu smatrati i prijek i sudovi, pošto ni njihova nadležnost nije zasnovana neposredno na zakonu, nego je prepušteno organima sudske i opće administracije, da ustanove prijeki sud, da mu odrede vremenske, prostorne i stvarne granice nadležnosti. No prijeki je sud neustavan i sa gledišta jednog drugog ustavnog kriterija, t. j. zbog povrede garancije višestepenosti

¹⁶⁾ Stoga držimo, da je opravdano, ako prof. dr. M. Dolenc u obrazloženju nacarta našeg novog k. p. Pravni pregled II. 1921, str. 26—7 ne smatra delegirani sud s ustavnog gledišta izvanrednim, i ako se on po Ogorelici l. c. u sistemu kaznenog postupka može ukazivati takvim.

Ustav istina propisuje u čl. 7 i garanciju, da se »niko ne može osuditi, dok ne bude nadležno saslušan«, ali odmah zatim dodaje »ili zakonom načinom pozvan, da se brani.« Stoga ne predstavljaju u ustavnom smislu formu izvanrednih sudova ni tkg. kontumacioni i mandatni postupci, i ako ih Ogorelica (l. c.) u sistemu k. p. vrsta medju takve.

sti, jer netom ustav propisuje, da osim prvostepenih sudova postoje i apelacioni i kasacioni, znak je, da ustav te sudove i njihove funkcije smatra jednom od nužnih garancija za ispravno sudjenje i neustavan svaki postupak osnovan na njihovom mimoilaženju. Sporno bi moglo biti jedino to, mora li svaka stvar proći kroz sve tri ustavom predviđene instancije, ili je ustavnom principu višestepenosti udovoljeno već time, ako se stvar presudjuje bar u dvije instance.¹⁷⁾ Imadu donekle karakter prijekih, a svakako izvanrednih sudova i oni, koji su uz očuvanje garancije višestepenosti i uz pridržaj sistema zakonskih kazni, ipak privremeno zbog naročitih političkih ili socijalnih pokreta lišeni nekih drugih garancija normalnog kaznenog pravosudja, kao veliki senati austrijskih okružnih sudova za vrijeme obustave porote¹⁸⁾ i vojvodjanski sudbeni stolovi, koji još i dan danas presudjuju u običnim senatima porotne stvari na osnovu jednog riješenja mađarskog ministarskog savjeta iz početka svjetskog rata, a to se riješenje temelji na zakonu o izvanrednom stanju, koje nastupa za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti te ovlaštuje ministarski savjet, da u takvom slučaju i za vrijeme trajanja takvog stanja može ukinuti porotu i zvesti prijeki sud.¹⁹⁾ Garanciju kolegijalnosti ne sadrži postojeći državni ustav, kako ju je sadržavao ustav od godine 1903.,²⁰⁾ naprotiv propisuje još garancije nezavisnosti (čl. 109) stalnosti (čl. 112) i stručne spreme (čl. 137). Izvanredni bi sudovi bili prema tome i svi oni, koji niso providjeni pomenutim ustavnim garancijama, dakle naročito čisto laički i mješoviti laičko stručnjački sudovi, jer laički članovi takvog suda niti su stalni, niti su dokazali, da posjeduju onakvu stručnu spremu, kakva se u čl. 137 traži od državnog suca po pozivu. Ipak izgleda, da Vidovdanski ustav nije smjerao na potpuno dokidanje porotnih kaznenih sudova, jer im inače ne bi trebao ograničevati odnosno suzivati kompetenciju, a to je po svoj prilici htio uraditi, kad je normirao,

¹⁷⁾ Perić-Arandjelović o. c. 28—30.

¹⁸⁾ Vidi zakon od 23. maja 1873 l. d. z. br. 120.

¹⁹⁾ Vidi § 1 i 12 zak. čl. 63/1912, zatim rješidbu mađj. min. Savjeta M. E. 5487 od 27. jul. 1914 o obustavi porote.

²⁰⁾ Čl. 151 ustava od 1903, zatim Perić-Arandjelović o. c. 27 i s.

da delikti učinjeni štampom spadaju u nadležnost redovnih²¹⁾ sudova (čl. 13). Čini se dakle, da ustav porotne sudove ne smatra redovnim, ali dakako ni izvanrednim u smislu 2. al. čl. 109 već samo specialnim iznimnim sudovima. S druge strane kaznenim porotnim sudovima nedostaju samo prividno garancije čl. 109 i 137 ustava, dok ih u istinu posjeduju možda u znatno većoj mjeri nego li redovni sudovi, a stalnost, koja je u čl. 112 zagarantovana svim sucima po pozivu nije ništa drugo nego jedno sredstvo za osiguranje njihove nezavisnosti. Medjutim su se laički porotni sudovi u svim slučajevima pokazali znatno nezavisniji od državnih sudaca, koje država ipak postavlja, plaća i unapređuje, a konačno i otpušta i premješta makar pod izlikom sudske reorganizacije. A što se tiče stručne spreme, ni ta ne fali porotniku u kaznenim stvarima, u sistemu tzv. prave ili englesko - francuske porote, gdje i onako porotnik nema da kaže drugo, nego da li se neko djelo može smatrati dokazanim ili nedokazanim. Ako imamo pred očima, da je ustav svojim garancijama htio građanima osigurati što nezavisnije i nepristranije sudstvo kao jamstvo za održanje njihove lične i političke slobode, ako uočimo da porotnik u tom pogledu pruža redovno veći stepen nezavisnosti od državnog suca,²²⁾ onda ne smijemo kazati, da su kazneni porotni sudovi izvanredni i protivustavni. Kako je porotnik u kaznenom postupku zbog svoje nezavisnosti od države podesniji, da štiti ličnu i političku slobodu pojedinaca od nasrtaja državne

²¹⁾ Dakako da se i porotni sudovi u svom pravnom sistemu mogu smatrati redovnim, a naročito u opreci s onim sudovima, koji u izvanrednim prilikama za vrijeme obustave porote dolaze na njihovo mjesto. Ipak izgleda, da ih ustavotvorac u čl. 13 ustava stavlja u opreku s redovnim sudovima i da je htio iz njihove nadležnosti izlučiti delikte, učinjene štampom onako, kako je to u Srbiji uređjeno. Tako i dr. S. Sagatin, Slov. Pravnik 1922, str. 35.

²²⁾ Zato neki sudski ustavi i sadrže propis o garanciji porote kao n. p. austrijski osnovni državni zakon o sudskoj vlasti od 21. dec. 1867 br. 144 l. d. z. u članu 11, dok su sve apsolutističke i reakcionarne vlade uvijek bježale od porotnog sudjenja; interesantno je medjutim za Srbiju, gdje porota ima svoje protivnike i u liberalnijim naučnicima, kao u prof. Bož. Markoviću. Neprijateljski stav srpske nauke protiv porote skrivio je, da u naš ustav nije ušla garancija porote, već joj se pače nastojala ugraničiti nadležnost (čl. 13 ustava).

vlasti, tako je on u građanskom pravosuđu više puta nepodesan zbog svoje zavisnosti i zainteresovanosti u sporu,²³⁾ osobito ako se spor vodi između jednog njegova staleškog druga i pripadnika neke druge socialne klase. Ali ipak može i u građansko pravosuđe unijeti mnogo korisnih momenata učešće laika osobito po svom stručnom poznavanju naročitih prilika, postupaka i običaja, po svojoj svježini i nevezanosti u sredstvima traženja istine, i po svom bezuslovnom povjerenju, što ga često puta uljeva parničarima kao njihov znanac te drug po pozivu i životnom položaju. Pa se zato ne može a priori i za sve slučajeve tvrditi, da bi se institucija laika u građanskom pravosuđu protivila ustavu. Ona se protivi samo u toliko, u koliko je na štetu osnovnim zadaćama pravosuđa, a naročito ako ne pruža onolik stupanj nepristranosti, koliko je daje stručni državni sud. Tako se n. p. može sumnjati u apsolutnu nepristranost trgovačkih sudaca laika, kad je spor između trgovca i netrgovca, naročito gdje ti laici imaju prevagu nad državnim sudom kao u organizaciji beogradskog trgovačkog suda. Ipak moramo primjetiti, da su se unatoč ustava od godine 1903, koji je imao jednaku zabranu izvanrednih sudova kao i današnji i jednako kao i ovaj nije ni spominjao laičkih sudova, ti sudovi održali u Srbiji sve do danas, a čini se da ustavotvorac nije imao ni na kraj pameti, da bi njegova zabrana izvanrednih sudova mogla dokinuti pomenute pojave laičkog sudstva.

6. Što je zapravo htio ustavotvorac zabraniti i dokinuti.

Vidjeli smo, da se to logički i dogmatički ne može točno utvrditi, jedino se može reći, da je ustavna norma preširoka i neprecizna, da se ona u čitavom svoj obimu ne bi ni dala provesti, što je dakako velika opasnost za njeno održanje uopće, jer kad se jedan put počne i djelimice rušiti neka ustavna norma, niko je ne može održati ni u ovom obimu, u kom je mogla egzistirati, da je bila točnije i opreznije formulirana. Mi smo naime vidjeli, da se u sistemu kaznenog postupka navajaju među izvanredne sudove i takvi, kakve je ustanovlje-

²³⁾ Vidi dr. Ivo Politeo: Obranički sudovi. Mjesečnik 1922.

nje propisao i predvidio sam naš Vidovdanski ustav, n. p. državni sud po čl. 93 ustava, a da ne ni spominjemo, kako su se pod prošlim ustavom unatoč jednake zabrane izvanrednih sudova održali ipak mnogi građanski sudovi, kojima teorija s razlogom poriče karakter ustavnosti. Ustavotvorac dakle nije htio reći sve ono, što bi se dalo gramatički i logički deducirati iz njegove ustanove, čiji se pravi smisao dade shvatiti samo historički. Povod su toj ustavnoj normi dali prijeki sudovi, kojima su se češće služili poslednji Obrenovići u svojoj borbi s političkim protivnicima.²⁴⁾ Ustav od godine 1903 htio je samo to, da isključi svaku mogućnost, da bi se u buduće ustanovili takvi prijeki sudovi, kojih srpski k. p. ni ne predviđa. Spominja ih jedino voj. k. p. i to u ratno doba za podoficire i redove.²⁵⁾ Samo je šteta, što se ustav nije dosta jasno i precizno izjavio. Ovako postoji opasnost, da budući zakonodavac jednom običnom zakonskom definicijom redovnih sudova po analogiji § 1. austr. jurisdikcione norme obidje ustavnu zabranu prijekih sudova, uvrstivši ih legalno medju redovne sudove. U ostalom vladin je nacrt ustava u čl. 50 sada 109²⁶⁾ sadržavao još jedan poslednji stav, kojim je direktno bila dokinuta zabrana prijekih sudova, jer je bilo predviđeno, da se za izvanredne slučajeve može zakonom propisati naročiti postupak za izvidjanje i sudjenje krivičnih djela. Taj je stav brisao ustavotvorni odbor, jer da bi se mogao tumačiti kao da dopušta stvaranje izvanrednih sudova. Ali i ustavotvorni odbor izjavljuje, da se time ne prejudicira pitanje o krivičnom postupku, koji može biti skraćen kot isvjernih sudova. Dokle može to skraćenje ići, a da skraćeni postupak ne predstavlja formu izvanrednog prijekog suda, ustavotvorni odbor ne kaže, ali mi držimo, da bi protiustavno postupao zakonodavac, kad bi za redovne prilike ustanovio jednu vrst postupka, a za izvanredne prilike skraćeni postupak s manjim

²⁴⁾ Vidi Beogradske »Novosti« 1924 i niz članaka g. Jovanovića o poslednjim Obrenovićima.

²⁵⁾ § 319 i sl. vojn. k. p. i § 66 vojn. k. z. Ni ovaj, a ni poslednji srpski ustav od godine 1903 nisu dopuštali izvanredne sudove ni za vojнике. Zato držimo, da se ustavom ima smatrati dokinutim i vojni prijeki sud.

²⁶⁾ Str. 17 tiskanog izvješća ustavotvornog odbora.

garancijama za ispravnost, točnost i nepristranost sudjenja, jer držimo, da je ustavom zabranjena pomenuta dvojaka forma postupka. Na području izricanja pravde ustav ne pozna izvanrednih prilika. Pravda se ima pod svim uslovima i u svim prilikama jednako dijeliti. Svakako idealna ustanova, samo je pitanje, može li se ona održati, jer u izvanrednim prilikama očito mora i pravni poredak upotrebiti izvanredne mjere za svoje održanje,²⁷⁾ pošto bi inače postradala možda još u većoj mjeri baš ona društvena dobra, čijem održanju ima da služi ne samo pomenuta ustavna garancija, već i čitav ustav i pravni poredak. Jasno je, da se kot delikata, što ih počinjaju mase, moraju upotrebiti različite procesne mjere, ako ne ćemo, da i nevini zajedno s krivima čame godinama po istražnim zatvorima i da se na koncu ne može ustanoviti ni nevinost jednih ni krivica drugih. I za to nije čudo, što je vladin predlog ustavnog nacрта htio da formalno očuva kontinuitet i tradiciju čl. 147 ustava od godine 1903, koji je u svojoj reakciji protiv metoda vladanja poslednjih Obrenovića išao tako daleko, da je zabranom izvanrednih sudova lišio pravni poredak nužne mjere obrane u najopasnijim prilikama, ali da ujedno sjedini spojivo s nespojivim pa u jednom te istom članu ustava jednu te istu instituciju apsolutno i beziznimno zabrani i dopusti. Da je član 109 prihvaćen u vladinoj stilizaciji, danas doista ne bi mogao niko živ da kaže, što je to ustavotvorac mislio pod zabranom izvanrednih sudova, koji se ni u kom slučaju ne mogu ustanoviti, pa ih ipak zakonodavac u izvanrednim prilikama može ustanoviti, jer da niko osim zakonodavca ne može ustanoviti sudove i sudske nadležnosti uopće, to je već prije naglasio ustavotvorac, ali što su to izvanredni sudovi, koji se ni u kom slučaju ne mogu ustanoviti, ako nisu to oni sudovi, koje ipak zakonodavac može u izvanrednim prilikama ustanoviti za sudjenje i izvidjanje krivičnih djela, to bi ostalo neriješivo pitanje.

Kako danas stvar stoji, držimo da nećemo pogriješiti, ako kažemo, da ustav brani pro futuro i dokida pro praeterito

²⁷⁾ A. Menger o. c. 225/6 drži, da bi u vrijeme ekonomskih i poslovnih kriza prijeki sud dobro došao i na području građanske sudbenosti.

sve vrste izvanrednih gradjanskih i vojničkih sudova, t. j. sve one sudove, koji u izvanrednim prilikama pružaju smanjene garancije ispravnosti, temeljitosti, nezavisnosti i nepristranosti, dakle sve oblike prijekih vojnih i gradjanskih kaznenih sudova, sve propise po kojima se mogu u izvanrednim prilikama obustaviti kazneni porotni sudovi i uvesti mjesto njih privremeno isključivo državni sudovi. Dakako i onda, kad ustav ne bi sadržavao pomenutu zabranu izvanrednih sudova, bilo bi zakonodavcu zabranjeno ustanoviti takve sudove, koji ne bi posjedovali ustavnih garancija sudstva, što smo ih spreda nabrojili.

Kraljestvo Ilirija.*)

Dr. Rudolf Andrejka.

Prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah nazivlja avtor svojo pod zgrcnjim naslovom izišlo knjigo, ki zasluži i po predmetu, ki ga obravnava i po obsegu gradiva, ki ga nudi, najresnejšo pozornost in znanstveno oceno.

To znamenito pravno-zgodovinsko delo odkriva ne samo ožjemu slovenskemu, ampak tudi evropskemu znanstvenemu svetu ono zgodovinsko dobo slovenskih dežel, ki je bila do sedaj zavita v temo. Z vso pravico poudarja avtor, honorarni profesor pravne zgodovine na ljubljanski univerzi, da so naši domači zgodovinarji od Dimitza pa do Grudna dospeli s svojimi deli le do konca 18., k večjemu do začetka 19. stoletja, da pa je ostala doba od Napoleonovih vojsk pa do 1848. leta še nepredelana. Prvotni zgodovinski viri so bili v arhivih na Dunaju in v Ljubljani sicer dostopni, a nihče se ni lotil težkega in nepriljubljenega dela: skrbno in natančno prebrati ves ta ogromni arhivni material, ga sistematično opredeliti in znanstveno oceniti.

*) Dr. Janko Polec: Kraljestvo Ilirija. Zvezna tiskarna in knjigarna v Ljubljani 1925. Strani 337.